

УСПІШНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ФЕНОМЕНУ

УДК 159.922

О. А. Матеюк

Одним із важливих аспектів загальної проблеми розвитку особистості є проблема успішності, ставлення людини до власного успіху, особливості переживання цього явища.

Успіх як психологічне явище пов'язано із соціальною природою людини, з виявом її сутнісного начала. Для нормального психологічного розвитку особистості необхідною є динамічна рівновага у процесі її взаємодії із суспільством. Водночас переживання успішності є цілком суб'єктивним явищем, яке лише частково стосується зовнішніх, соціальних аспектів життєдіяльності людини. Закономірності переживання власної успішності особистістю значним чином залежать від особливостей функціонування її внутрішнього світу.

У низці вітчизняних і зарубіжних психологічних досліджень успішність особистості розглядається в межах психотерапевтичної практики: як проблема особистісного зростання, розвитку самоідентичності, адаптованості до зовнішніх умов життєдіяльності; як проблема, пов'язана з формуванням особистості (Дж. Аткинсон, Д. МакКлелланд, А. Маслоу, Ю. Орлов та ін.). Разом із тим, вивчення успішності особистості як психологічного феномену вимагає особливої уваги науковців. Аналіз його сутності і структури, опис його феноменології й є метою нашої статті.

Варто зазначити, що успішність – це поняття, яке охоплює не одиничне випадкове явище, а неодноразово верифікований життєвий досвід, що формується завдяки позитивному мисленню і способу життя, основу якого складає мотивація досягти поставленої мети через цілеспрямовану діяльність, прагнення гармонійно розвиватися.

Успішність – це внутрішній стан особистості, до якого людина приходять поступово, за допомогою регулярної концентрації своїх ключових бажань, активних зусиль (дій) щодо їх втілення з метою досягнення рівноваги та гармонії. Гармонійний стан визначається людиною за певних умов: гарне здоров'я і самопочуття, позитивне мислення, душевний комфорт, матеріально-фінансовий добробут, доладні відносини з близькими людьми, професійна та творча самореалізація тощо.

Успіх, як запорука гармонійного стану, вивчається сучасними науковцями і практиками залежно від видів діяльності, в яких особистість прагне досягти успіху. Тому успішність як феномен стає об'єктом міждисциплінарних досліджень.

Успішність людини в будь-якому виді діяльності визначається специфічною структурою інтегральних і функціональних якостей особистості та її дій. Упродовж усього життя вона набуває певних якостей, знань, досвіду, освоює професійні види діяльності, що надають їй можливість досягати успішності в певному виді діяльності.

Аналіз теорій розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, А. Адлер, Е. Берн, Г. Костюк, С. Максименко, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Е. Еріксон, Е. Фром) надає нам змогу стверджувати, що особистість, яка є успішною в професійній діяльності, може більш ефективно самореалізовуватись у соціальному середовищі, зберігаючи при цьому необхідний баланс особистої свободи й індивідуальної своєрідності.

Так, на думку Е. Фрома, найбільш близьким до розуміння успішної особистості є так званий продуктивний тип характеру, який характеризується певним ідеалом, кінцевою метою у розвитку людства. Його основні детермінанти розвитку – любов і праця, завдяки яким така людина інтегрується в суспільстві, відчуваючи себе цілісною індивідуальністю [1]. За Е. Фромом, це людина креативна, незалежна, спокійна, чесна та любляча. Завдяки продуктивному мисленню, праці та любові до всього живого вона здійснює соціально корисні вчинки. Продуктивне мислення забезпечує їй раціональний,

свідомий рівень соціальної самоідентичності, а продуктивна праця – можливість творчого самовираження через створення суспільно корисного продукту.

Для К. Абульханової-Славської показником розвитку людської особистості є рівень її суб'єктивності, здатності до активної трансформації умов своєї життєдіяльності і власного ставлення до неї [1]. Основним механізмом особистісної активності суб'єкта є його соціальне мислення, що забезпечує орієнтацію у суспільних змінах, вироблення нових життєвих орієнтирів, розуміння, усвідомлення й осмислення того, що відбувається, його узагальнення і прогнозування розвитку. Таке мислення дослідник розглядає як функціональний механізм свідомості, продуктивність або непродуктивність якого необхідно досліджувати через постановку та вирішення особистістю соціальних і життєвих завдань. Інтегральним показником роботи такого механізму слід вважати рівень соціальної адаптивності особистості до змінюваних умов життєвого середовища.

З позиції теоретичного аналізу очевидно, що особистість, успішна в тому чи іншому виді діяльності, – це, перш за все, професійно зріла особистість, яка знаходиться в безперервному процесі становлення (самоактуалізація, самореалізація).

Відмінні характеристики професійно успішної особистості – психічне здоров'я, функціональна автономність (незалежність) та вмотивованість активності усвідомленими процесами (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс).

Узагальнення низки ідей вчених, які були означені вище, спонукає нас до висновку, що особистість, яка є успішною в діяльності, повинна бути професійно орієнтованою і мати добре розвинені здібності лідерства й ефективного управління колективом. Перша характеристика виявляється в професійному інтересі, друга – обслуговує проектування майбутнього та виробляє стратегії взаємодії в конкретній ситуації, а третя – забезпечує відповідальність при вирішенні складних проблем, управління змінами,

самоконтроль, а також організовує вплив на інших (вимогливість і реалізація їх здібностей).

Дослідники О. Асмолов, Дж. Аткинсон, У. Джеймс, Т. Дембо, Ю. Клейменова, Є. Клімов, Н. Кузьміна, К. Левін, Г. Мюррей, А. Самоукін, Х. Хекхаузен, Ф. Хоппе здійснюють акцент на вивченні психологічної сутності успішності – самооцінка, рівень домагань, мотивація досягнення успіху, уникнення невдач та їх вплив на поведінку та діяльність особистості.

У положенні про успішність професійної діяльності, яке розроблене Є. Клімовим, основний акцент робиться на людину як суб'єкта, ініціатора ділової активності, зачинателя і творця справи. Основною проблемою є пристосування до певної соціальної організації та проблема самореалізації суб'єкта за допомогою ділової активності, інноваційності [2].

Як основа вивчення професійно важливих якостей обрано теоретичні положення про обдарованість і здібності людини, які розроблені Б. Тепловим [3]. Автор вважає, що якості створюються та виявляються в діяльності і, по суті, є динамічним поняттям. Учений стверджує, що якості існують лише в русі, лише в розвитку, оскільки розвиток здійснюється в процесі діяльності. Дослідник називав якостями лише такі індивідуально-психологічні особливості, які стосуються успішності виконання тієї чи іншої діяльності. Він зазначав, що не окремі якості як такі безпосередньо визначають можливість успішного виконання будь-якої діяльності, а лише своєрідне поєднання цих здібностей, що характеризує цю особистість.

Є. Ільїн відстоював думку про зв'язок між мотивацією та властивостями особистості: властивості особистості впливають на особливості мотивації, а особливості мотивації, закріплюючись, стають властивостями особистості [4]. Мотиваційне значення має, зокрема, прагнення досягнення успіху (Ф. Хоппе) або “мотив досягнення” (Д. МакКлелланд), яке розглядається як стійке виявлення потреби індивіда досягати успіху в різних видах діяльності. Отже, якщо особистість орієнтована на успіх, вона впевнено йде до мети діяльності в очікуванні успішного результату. У цьому вона завдячує власній Я-концепції.

А. Бандура, розглядаючи поняття саморегуляції, самоефективності діяльності особистості, стверджував, що важливо, аби особистість відчувала власну ефективність. Викладені положення є важливими для розуміння алгоритму успішності особистості.

Ю. Ільїна пропонує розглядати поняття успіху через ментальну модель розвитку психологічних компетенцій успішної людини. “Ментальна модель”, яка є системним утворенням у структурі інтелекту, так звана “тріада особистості”, містить три підсистеми: ставлення до оточуючих, до світу і до самого себе. В її структурі поєднуються інтелектуально-діяльнісні складові, що пов’язані зі структурою та досвідом індивіда. Автор розглядає ментальну модель дорослої людини як ресурсний центр. Безперечно, ресурсність особистості є важливим чинником її успішності. Ресурс проектує перспективу успіху, позаяк перспектива мотивує до подальшого особистісного і професійного зростання, що виявляється в особистісно-професійній зрілості особистості, впливає на її емоційний стан, регулює суб’єкт-суб’єктні стосунки. Особистісна зрілість містить такі компоненти як відповідальність, позитивне ставлення до себе та до людей, терпимість, потреба у саморозвитку, прагнення до максимально повної самореалізації, наявність власної життєвої філософії. Високий рівень особистісної зрілості забезпечує і професійну зрілість.

Кожна особистість має власний досвід соціалізації. Його унікальність полягає в нескінченному прагненні до самоактуалізації. Особистість є тим, що вона робить, вона стає тим, що робить. Іншими словами, успішність особистості залежить від її творчої активності. З огляду на це положення, цікавим для нас є твердження Ю. Макаревської, що для усвідомлення успіху необхідні рівновага соціальної й особистісної ідентичностей людини. Отже, орієнтація більшою мірою на зовнішні, суспільно обумовлені параметри створює основну проблему подвійного розуміння успіху або неуспіху особистості в концепціях ідентичності. Тобто успіх може розумітися як усвідомлення і максимальний вияв своєї індивідуальності. Підкреслимо, що

внутрішній психічний зміст особистості опосередковано її практичною діяльністю, вчинками.

Успішність особистості завжди виявляється у поведінці та діяльності людини, детермінується суб'єктивними й об'єктивними діалектично взаємопов'язаними чинниками. Суб'єктивні чинники являють собою особистісні утворення, які є результатом взаємодії особистості з діяльнісним середовищем та розвитком сил самої людини, а також одночасно виступають причинами успішного перетворення сфери її поведінки і діяльності. Об'єктивні чинники обумовлено специфікою зовнішнього середовища.

Я-концепція успішної особистості тісно пов'язана з рівнем домагань, як прагнення до досягнення цілей того ступеня важкості, на який людина є здібною. Оскільки саме від настанов залежить ефективність діяльності, тоді виникає потреба у розробці психологічного інструментарію вивчення Я-концепції, формуванні та розвитку позитивної Я-концепції успішності особистісної діяльності. Тобто, під Я-концепцією успішної особистості розуміється стійка динамічна система уявлень і переживань суб'єктом своїх досягнень щодо співвіднесення самооцінки та рівня досягнень.

Особистісний і професійний розвиток особистості – це складне, багаторівневе та багатофакторне явище. Важливою детермінантою розвитку лідерства є самоактуалізація особистості, що розглядається як важливий компонент успішності суб'єкта діяльності. Поняття самоактуалізації є синтетичним. Воно містить у собі безперервний розвиток творчого і духовного потенціалу людини, максимальну реалізацію всіх її можливостей, адекватне сприйняття оточуючих, високий рівень психічного здоров'я та моральності.

У низці робіт виокремлено найбільш значущі особистісні якості, які є детермінантами успішності. Наприклад, Н. Лейфрід вважає, що суттєвою особистісною передумовою досягнення успіху є відповідальність. Розвиваючи підхід до феномену відповідальності як властивості суб'єкта привласнювати вимоги дійсності, вона зазначає, що відповідальність являє собою готовність, здатність і процес забезпечення суб'єктом цілісності, самостійності й

ефективності діяльності та життєдіяльності. Ця особистісна властивість значною мірою зумовлює особливості уявлень про успіх, а тим самим – вироблення стратегій поведінки в ситуаціях досягнення.

Результати аналізу робіт відомих психологів свідчать про те, що творча продуктивність і психологічна основа досягнення високих результатів виражається в загальних здібностях, креативності, оптимізмі, вірі в успіх, мотивації. Дослідники підкреслюють, що досягненню високих результатів сприяють такі якості, як віра в значущість та важливість своєї справи, розуміння своєї місії, висока працездатність, ентузіазм, віра в себе, постійне прагнення до розвитку і самовдосконалення, внутрішня свобода. Саме висока мотивація досягнення, прагнення до успіху визначають реальні результати діяльності успішних людей.

Х. Маккей вважає, що, хоча всі ми маємо індивідуальні здібності, завдяки яким кожен з нас є унікальним, можна виокремити загальні характерні особливості процвітаючих людей, що допомогли їм добитися успіху. На основі цих особливостей їм була побудована формула успіху, яка містила суму таких компонентів: завзятість, визначення мети, зосередження зусиль. Якщо до цієї формули додати впевненість у собі, успіх неодмінно прийде. Отже, кожен із нас здатний зробити дуже багато для розвитку своїх здібностей, характеру, ділової активності, цілеспрямованості. Практично всі з перерахованих особливостей можна змінювати та розвивати.

С. Ожегов вважав, що успіх – це: “1. Удача в досягненні будь-чого. 2. Суспільне визнання. 3. Хороші результати в роботі, навчанні”. Слово “успіх” є близьким до словосполучення “досягнення успіху”, що означає “самоствердитися в суспільстві”, “виділитися в ньому”, “добитися професійних висот” [5]. Можна підійти до розуміння успіху як до удачі в діяльності, визнаної суспільством. Таке розуміння успіху відображає бажання людини не лише злитися з суспільством, стати єдиною з ним, а й бути відзначеним і визнаним в ньому, отримати оцінку своїх дій.

Аналіз психологічних досліджень, присвячений вивченню різних аспектів проблеми успіху й успішності, призводить до висновків, що зарубіжні науковці орієнтовані на вивчення феномену успішності особистості в цілому, а роботи вітчизняних психологів у більшості зосереджені на вивченні різних аспектів успішності індивідуальної та спільної діяльності.

Досягнення успіху – складний процес самореалізації і самоствердження особистості. Цей процес виявляється в декількох формах:

успіх як визнання, популярність людини в тому чи іншому професійному співтоваристві;

успіх як визнання авторитетними людьми. Усвідомлення значущості успіху є реальною силою, яка спонукає до діяльності;

успіх-подолання та самовизначення. Досвід подолання складних проблем стає цінним особистісним багажем, під час набуття якого особистість навчається усвідомлювати, оцінювати власні сили;

успіх-покликання. Самовдосконалення і самореалізація особистості відбувається у певному виді діяльності, коли важливим є не лише результат, але й процес діяльності.

В якій би формі не висловлювався успіх, він, у будь-якому випадку, пов'язаний із подоланням труднощів, умінням покладатися на свій досвід, здатністю брати на себе відповідальність, умінням долати опір інших. Усі перераховані якості складають основу самоактуалізованої особистості в концепції А. Маслоу.

Успіх як соціально-психологічний феномен має широкий діапазон виявів та передбачає дію своєрідних психічних механізмів (ідентифікацію, проекцію, прийняття тощо). У низці робіт зарубіжних і вітчизняних вчених цей феномен отримав теоретичне трактування. До робіт цього напрямку можна також віднести психологічні техніки успіху К. Роджерса, Р. Чалдіні, Д. Карнегі та ін.). Ці науковці намагаються озброїти людей своїми “рецептами”, які часто мають повсякденний характер і тому втрачають теоретичність. Їх головна заслуга –

пропагування тези, що автором успіху та неуспіху є сама людина як суб'єкт діяльності, пізнання та спілкування.

Можна виокремити основні сфери, де успіх стає більш бажаним і значущим для сучасної людини: соціально-економічна, психоемоційна, сфера фізичного здоров'я та спорту, академічної, професійної і кар'єрної самореалізації. Слід зважити на те, що сучасна людина не обмежується досягненням успіху в одній царині, а прагне до поліуспішності, визначаючи пріоритети залежно від свого віку, емоційного стану, уподобань, запитів часу тощо.

Особливістю сучасного процесу досягнення особистістю успішності є її інтеріоризація:

активаторами процесу успішності в житті людини все частіше є її власні думки, слова, вчинки, ментальні настанови;

очікування зовнішнього схвалення, визнання досягнень та успіху вже не є єдиною обов'язковою умовою для особистості, яка цього прагне;

особистість виявляє себе відкритою, саморегулюючою системою з власними критеріями оцінки ефективності процесу досягнення успіху без перекладання відповідальності на інших людей чи обставини;

кожна подія життя людини сама по собі є аксіологічно нейтральною і вирішальне значення для визначення успішності особистості має її особистісне, суб'єктивне ставлення до того, що відбувається, її власна оцінка подій, від чого залежить і загальне визнання.

Успіх особистості в особистому житті, у родині в більшості випадків забезпечує їй можливість бути щасливою, отримувати насолоду від життя, але щоб це щастя було довготривалим, стабільним необхідні матеріальні джерела існування. Виникає необхідність в успішній професійній діяльності. Ця діяльність, як і родина, потребує багато уваги та довготривалої підготовки, часто захоплює особистість, і великі успіхи в професійній діяльності, за нашими спостереженнями, знаходяться в певній полярності (антагонізмі) до родинного щастя (якщо прогрес в одному, то регрес в іншому). Часто

спостерігається “втеча в роботу”, особливо це виявляється в родинях професійних педагогів. Власні діти приносяться в жертву суспільним. Результати досліджень свідчать про те, що знання теорії виховання, високі академічні звання зовсім не гарантують успіху у власній родинній педагогіці. Успішність батьків у професійній діяльності скоріше виключає, ніж прогнозує успіх власних дітей.

За результатами емпіричних досліджень було виокремлено такі умови успішності [6–9 та ін.]:

баланс особистого (чоловічого та жіночого начал) і професійного;

вибір близької, відносно легко досяжної мети як зачіпки, гарантії успіху, яка є частиною, елементом довготривалої життєвої перспективи (сенсу життя), але згідно із законом мотивації Єркса-Додсона мета буде досяжною лише у випадку середньої величини мотивації, тобто тоді, коли людина отримує насолоду від самого процесу діяльності;

наявність емоційної родинної підтримки, що формує певну “силу Я” особистості як регулюючу функцію в нестандартних ситуаціях взаємодії;

уміння будувати продуктивні стосунки з оточуючими, вступати в контакт і виходити з нього;

фізичне та психічне здоров’я, що надає можливість зосереджувати увагу на предметі діяльності, як завгодно довго не центруючись на власному Я (бачити предмет, а не себе);

здатність приймати (не блокувати захисними реакціями) не лише приємну, але й негативну інформацію, визнання помилок, що викликає певну суперечність, невдоволеність собою, яка є поштовхом до самовдосконалення;

вироблення стійкого інтересу до обраного предмету діяльності, розвиненість просторової уяви, цілеспрямованість, мотивування потреби в успіху; стимулювання творчих здібностей, нестандартних рішень поставлених завдань в інтенсивній міжособистісній взаємодії;

уміння використовувати резерви середовища, пошукова активність, спрямована на знаходження відповідного стійкого інтересу середовища

(українці, працюючи за кордоном, стають, як правило, заможними людьми, а на Батьківщині ледве зводять кінці з кінцями);

раціональне використання часу, незафіксованість на минулих подіях;
успіх як певна “завершеність” задуму.

Отже, успіх – це все ж таки зовнішня оцінка певного процесу діяльності, спілкування, під час якого особистість відчуває певне задоволення, зняття напруження, розслабленість, завершеність справи. Проектування життєвого шляху, що й є перспективою подальших розвідок у цьому напрямку, надає змогу символічно програти ті елементи майбутнього особистості, яких їй не вистачає для повного, цілісного відчуття щастя.

Список використаної літератури

1. Фромм, Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
2. Климов, Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях : учебное пособие / Е. А. Климов. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 224 с.
3. Теплов, Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 536 с.
4. Ильин, Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2006. – 544 с.
5. Ожегов, С. И. Словарь русского языка. Около 57000 слов / С. И. Ожегов. – 7-е изд. , стереотип. – М. : Русский язык, 1975. – 874 с.
6. Асеев, В. Г. Значимость и временная стратегия поведения / В. Г. Асеев // Психологический журнал. – 1981. – Т. 2. – № 6. – С. 28–37.
7. Болотова, А. К. Психология организации времени : [учебное пособие] / А. К. Болотова. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 254 с.
8. Чернявская, Т. П. Психология успешности личности в бизнесе : [монография] / Т. П. Чернявская. – Одесса : Астропринт, 2010. – 286 с.
9. Швеньк, Е. В. О показателях социальной зрелости личности современного предпринимателя / Е. В. Швеньк // Ананьевские чтения : материалы научно-практической конференции / [под ред. Л. А. Цветковой, А. А. Крылова]. – СПб. : Издательство СПбГУ, 2006. – С. 235–237.